

Статтю рекомендовано до друку кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри іноземної філології і методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
Скляренко О.Б.

Стаття надійшла до редакції 20 лютого 2015 року

УДК 811.111'23

Наталія Борисова
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)

ПРИЙОМ КОМПЕНСАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ПЕРЕКЛАДУ КАЛАМБУРІВ

У статті розглядається проблема перекладу каламбуру. Зазначено, що компенсацією називається такий спосіб перекладу, при якому елементи змісту оригіналу, що були втрачені при перекладі, передаються в тексті іншим чином для компенсації семантичної втрати. Наголошується, що в перекладацькій практиці використовуються три види компенсації: компенсація аналогічним прийомом, компенсація іншими прийомами (часткова компенсація) і суцільна компенсація. Звертається увага на подальше вивчення засобів і прийомів відтворення у перекладі не лише каламбуру, а й інших компонентів передачі гумористичного та сатиричного у художньому тексті.

Ключові слова: *переклад, каламбур, компенсація, зміст оригіналу, перекладацька практика, компенсація аналогічним прийомом, часткова компенсація, суцільна компенсація.*

В статтє рассматривается проблема перевода каламбура. Отмечено, что компенсацией называется такой способ перевода, при котором элементы содержания оригинала, которые были потеряны при переводе, передаются в тексте другим способом для компенсации семантической потери. Акцентируется, что в переводческой практике используются три вида компенсации:

компенсация аналогичным приемом, компенсация другими приемами (частичная компенсация) и полная компенсация. Обращается внимание на дальнейшее изучение средств и приемов воссоздания в переводе не только каламбура, а и других компонентов передачи юмористического и сатирического в художественном тексте.

Ключевые слова: перевод, каламбур, компенсация, содержание оригинала, переводческая практика, компенсация аналогическим приемом, частичная компенсация, полная компенсация.

A problem of translation of quibbles is examined in the article. It is outlined that compensation is such a technique of translation when original's contents elements that were lost in translation are conveyed in a text by another way for compensation of semantic loss. It is emphasized that three types of compensation are used in translation practice: compensation by analogical technique, compensation by other techniques (partial compensation) and complete compensation. Attention is drawn to further study of means and techniques of recreation of not only puns in translation but also other components of convey of humorous and satiric in a literary text.

Key words: translation, quibble, compensation, original's contents, translation practice, compensation by analogical technique, partial compensation, complete compensation.

Переклад художнього твору є надзвичайно творчим та індивідуальним процесом, а переклад абсурдистського твору – є одним з непідйомних завдань, тому що одне – це перекласти зміст тексту, а інше – відтворити у ньому зміст який не має логічних причинно-наслідкових зв'язків і зрозумілого з першого погляду значення.

Визначну роль у таких зразках відіграють дотепи, анекдоти, різноманітна гра слів, лімерики та каламбури. Але якщо про сутність каламбуру ми знаходимо багато лінгвістичних праць, то про проблему перекладу цього явища існують лише окремі згадки у дослідженнях деяких теоретиків та практиків перекладу, як В. Виноградов, Н. Демурова, В. Комісаров, Я. Рецкер, М. Якименко та інші. Тоді, коли багато питань теорії перекладу вже вивчено і деталізовано, проблему перекладу каламбуру, який раніше був занесений до списку «неперекладних явищ», не можна вважати до кінця дослідженою.

В. Комісаров наголошував, що передати каламбур мовою перекладу завжди вважалося найбільш важким у перекладацькій справі. На відміну від перекладу звичайного тексту, при якому його зміст (у тому числі образи, конотації, фон, авторський стиль) потрібно влити в нову мовну форму, тут, при перекладі каламбуру, перевираженню підлягає й сама форма оригіналу – фонетична й/або графічна. Більш того, нерідко доводиться навіть змінювати зміст каламбуру оригіналу в тексті перекладу – на іншу форму – на новий каламбур, якщо неможливо зберегти старий, тому що план вираження може виявитися важливішим за план змісту [1, с. 362]. Разом з тим вдалий його переклад не тільки визначає справжнього майстра перекладу, але й зберігає задум автора, передає гумористичний ефект, характеризує персонажів та додає глибини у зміст зображеного.

Відомо, що з давніх часів переклад виконував найважливішу соціальну функцію. У процесі перекладу часто виявляється неможливим використати значення слів і висловів, які пропонуються у словнику, часто виникає потреба у відступі від системних еквівалентів, тобто в перекладацьких трансформаціях. Беручи до уваги надзвичайно важливу роль художнього перекладу у розвитку мови і збагаченні культури народу, безсумнівно парадоксальним є те, що таке розповсюджене явище, як переклад, все ще залишається недостатньо зрозумілим [1, с. 268].

Для того, щоб вірно відтворити зміст іншомовного тексту перекладачі вдаються до різноманітних дій, які повністю або частково змінюють структуру речень оригіналу. Так, Я. Рецкер вважає трансформації прийомами логічного мислення, які допомагають розкривати значення іншомовного слова в контексті і знайти йому український відповідник, який не збігається зі словником [5, с. 123].

На сьогодні існує безліч класифікацій перекладацьких трансформацій запропонованих різними авторами. Два типи яких виділяє Я. Рецкер: граматичні у вигляді заміни частин мови або членів речення, та лексичні, що полягають у конкретизації, узагальненні, диференціації значень, компенсації

втрат, що виникають у процесі перекладу [5, с. 145]. Автори спільної праці, А. Шевнін і Н. Серов, у своїй класифікації до граматичних трансформацій відносять вилучення, перестановки та додавання, а до лексичних – компенсацію, антонімічний переклад, конкретизацію, заміну і узагальнення.

Характерні особливості художньої літератури, безмежна різноманітність лексичних, граматичних і синтаксичних засобів мови, виявлення у кожному випадку індивідуальної художньої манери письменника, розмаїття сполучень книжно-письмової і усної мови, – все це разом надзвичайно ускладнює питання про художній переклад. При перекладі художньої літератури завжди постає завдання – відтворити індивідуальну своєрідність першоджерела. Завдяки саме компенсації перекладач отримує можливість в якомога повній мірі відтворити ідею першотвору, стильові своєрідності оригіналу, зберегти його красу, а також відтворювати побут епохи та країни, до якої належить оригінал [5, с. 98].

Компенсацією називається такий спосіб перекладу, при якому елементи змісту оригіналу, що були втрачені при перекладі, передаються в тексті якимось іншим чином для компенсації семантичної втрати. Слід звернути увагу на те, що явище компенсації не має достатнього висвітлення в лінгвістичній літературі, незважаючи на її значення при перекладі художньої літератури. У перекладацькій практиці використовуються три види компенсації: 1) компенсація аналогічним прийомом застосовується в іншому місці перекладу по відношенню до позиції цього прийому в оригіналі і в найбільш повній мірі забезпечує еквівалентність перекладу; 2) компенсація іншими прийомами (часткова компенсація) частіше використовується на місці непереданого прийому оригіналу і поповнює втрати лише частково; 3) суцільна компенсація застосовується тоді, коли автор навмисне приводить абсурдний порядок слів для того, щоб підкреслити пародійність тексту. Отже, ми говоримо про суцільну компенсацію тоді, коли в перекладі взагалі може не бути словникових відповідників оригіналу. Тому, можна з впевненістю стверджувати, що засіб компенсації є ілюстрацією

того положення, що еквівалентність перекладу забезпечується на рівні не окремих слів, а на основі всього тексту в цілому [5, с. 86].

Ураховуючи той факт, що у працях, присвячених питанням теорії перекладу відсутня системна розробка цього прийому та його класифікація. Н. Гордієнко за допомогою зіставно-порівняльного аналізу текстів першоджерела та перекладу класифікувала мовні елементи, що підлягають прийому компенсації при перекладі. У результаті вона дійшла висновку, що прийому компенсації підлягають такі мовні елементи, як розмовна мова, відхилення територіального типу, головним чином елементи діалекту, відхилення соціального типу (жаргони, суржик, розмовно-знижена мова), дитяче мовлення, ламана мова, каламбури, а також ті елементи мови оригіналу, що не мають еквівалентів в мові перекладу.

При перекладі художнього тексту широко застосовується метод адекватних замінів, який полягає в тому, що для точної передачі думки перекладач повинен відірватися від словникових і фразових відповідників і шукати вирішення завдання виходячи з цілого: змісту, ідейного напрямку та стилю першоджерела. Перекладач опиняється в скрутному становищі при необхідності відтворення одиниць, які виявляють в мові відмінні риси її носія. Вірність сказаного можна продемонструвати на прикладі компенсації при перекладі В. Корнієнко вірша Аліси в казці Льюїса Керролла «Аліса в країні чудес»:

<i>How doth the little crocodile</i>	<i>Хороший крокодилонько</i>
<i>Improve his shining tail,</i>	<i>Качається в піску,</i>
<i>And pour the waters of the Nile</i>	<i>Пірнає в чисту хвиленьку,</i>
<i>On every golden scale!</i>	<i>Споліскує луску [3, с. 165].</i>

А от О. Корецька переклала цей вірш ближче до оригіналу, хоча й тут проглядається навмисне відхилення від літературної мови.

*Як дорожить своїм хвостом
Малятко крокодил!
Гарчить, і в'ється над піском,
І ревно пінить Ніл! [5, с. 148].*

А от В. Панченко так само, як і В. Корнієнко повністю застосував спосіб компенсації залишивши лише основну думку, яку хотів донести до читачів автор «Аліси в країні чудес»:

Як чистить хвостика в піску

Малятко – крокодил!

Як миє спиртно він луску,

Пірнувши хутко в Ніл! [2, с. 156].

Будь-яке навмисне відхилення від літературної мови може бути показником соціального статусу, територіальної та расової належності або ж навіть індивідуальної вимовної манери. Отже, ці особливості повинні бути обов'язково відтворені в перекладі належним чином. Частіше перекладачу доводиться звертатися до нелокальної компенсації, відходити від словникових відповідників, фіксувати ті мовні елементи, які могли б викликати неправильну вимову саме у представників мови перекладу.

Візьмемо такий уривок:

«Why, there they are!» said the King triumphantly, pointing to the tarts on the table. «Nothing can be clearer than THAT. Then again» – «BEFORE SHE HAD THIS FIT» – «you never had fits, my dear, I think?» he said to the Queen [6, с. 122].

Корнієнко В. занадто буквально перекладає досліджуваний фрагмент тексту, особливо це відчутно у перекладі лексеми «fit» що в буквальному перекладі означає «приступ, припадок», адже в перекладі він замінює це слово близьким до нього значенням.

«Певно, що повернулись!» – триумфально вигукнув Король, показуючи на таріль з пиріжками. – «Все ясно, крути – не крути...» – А далі це: «Ще доки на неї дур не найшов...». На тебе ж, любонько, здається, ніколи дур не находить?» – звернувся він до Королеви [3, с. 136].

Проте О. Корецька в даному фрагменті використала прийом компенсації, створивши зовсім нові враження проте зберігаючи каламбур.

«Звичайно, вернулись!» – закричав Король, переможно показуючи на тацю із пирогом на столі. – «Це очевидно! Вона, звичайно, запальна, Ти не переч даремно. Руба з плеча завжди

вона...» – пробурмотів він і поглянув на королеву. «Ти хіба коли-небудь рубаси із плеча душенько?» [6, с. 123].

Панченко В. знову ж таки ніби наслідуючи Корнієнка В. у перекладі лексеми “fit” використовує в перекладі буквальне його значення. Але все рівно присутня своєрідна (індивідуальна) перекладацька манера каламбуру.

«Еге ж, забрав! Ось вони.» – вказавши на таріль з пирогами, переможно промовив Король. – «Що може бути ясній? Так, далі: «От лиш на неї, - пам'ятай, - дур часто нападає...» «Хіба на тебе, любонько, нападає дур?» – спитав він у Королеви [2, с. 131].

Задля збереження каламбурної гри перекладач майже повністю змінює каламбур, краще навіть сказати – замінює його іншим.

У тексті «Аліси», а саме у 6 розділі, знаходимо комічну гру слів, створену на основі омонімії.

If everybody minded their own business, – the Duchess said in a hoarse growl, – the world would go round a deal faster than it does.

– Which would NOT be an advantage, – said Alice, who felt very glad to get an opportunity of showing off a little of her knowledge. – Just think of what work it would make with the day and night! You see the earth takes twenty-four hours to turn round on its axis.

– Talking of axes, – said the Duchess, – chop off her head! [6, с. 111].

Для побудови каламбуру Л. Керролл використав два іменника-омоніма, а точніше, саме омофона axis, що перекладається як вісь та axes – сокири.

У тексті перекладу Н. Корецької ми бачимо такий варіант відтворення даного каламбуру:

«– Якби кожен займався своєю справою,» – хрипко пробурмотіла Герцогиня, – «Земля крутилася б швидше»

– Нічого путнього з цього б не вийшло, – сказала Аліса, зрадівши з нагоди виявити свої знання. – Бачите, Земля обертається навколо своєї осі за двадцять чотири години. Ви, ж не хочете, щоб ніч і день змінювалися швидше: то темно – то видно... жах...

– Ножа! – верескнула Герцогиня. – Ану відріжте їй голову [6, с. 112]!».

Даний фрагмент був перекладений О. Корецькою із використанням прийому компенсації. Проте в цьому не було жодної необхідності вживати різні за стилістичним та функціональним спрямуванням лексем, таких як «жах...ножа». У даному випадку можливо ліпше було зберегти вислови першоджерела. Як результат, у перекладі каламбуру не був збережений комічний ефект, що є взагалі найважливішою функцією каламбуру, тобто каламбур не був відтворений як такий, не говорячи вже про ступінь його адекватності.

Річ у тому, що переклад каламбуру повинен повністю передавати авторський задум, а якщо ми говоримо про дитячу літературу, зокрема твори Л. Керролла, то його тексти спрямовані на молодшу аудиторію, тому і переклади цих творів повинні виконувати дидактичну функцію: виховувати почуття гумору та розширювати кругозір читачів.

Розглянемо варіант перекладу В. Корнієнко:

«– Якби ніхто не пхав свого носа до чужого проса, – хрипким басом сказала Герцогиня, – земля крутилася б куди шпакіше»

– Ну й що б це дало? – зауважила Аліса, рада похизуватися своїми знаннями. – Подумайте лише, що сталося б із днем і ніччю. Земля оберталася б навколо осі швидше, ніж...

– До речі, про ніж! – сказала Герцогиня. – Відтяти їй голову [3, с. 87]!».

Для відтворення каламбуру перекладачка використовує прийом компенсації і залучає до комічної гри слів ядро каламбуру вихідного тексту, але попередньо змінюючи його з axis із значенням «вісь» на лексему «ніж», на основі якої вже і створює каламбур «ніж» ... «До речі, про ніж! Відтяти їй голову!». До того ж В. Корнієнко для створення компенсуючого каламбуру використовує такий самий прийом побудови каламбуру, що й автор оригіналу: каламбур В. Корнієнка має у підґрунті два слова-омоніма.

Наступний варіант переклад В. Панченка:

– Якби ніхто не пхав носа до чужого проса, – хрипко пробурчала Герцогиня, – світ обертався б набагато швидше!

– Що ж тут доброго? – підхопила Аліса, дуже зрадівши нагоді похвалитися своїми знаннями. – Все переплуталося б – і день і ніч. Адже Земля обертається навколо осі за двадцять чотири години. А вісь [2, с. 98].

Знову ж таки ми спостерігаємо використання методу компенсації при перекладі автором даного епізоду. При чому автор використовує переклад більш приближений до національної особливості використавши народний вислів «Якби ніхто не пхав носа до чужого проса». Але при цьому не відступаючи від основної задумки автора перекладаючи омофони axis, як «вісь», а axes, як «осі».

Порівнюючи результати праці перекладачів, ми можемо дійти висновку, що найближчим до оригіналу та найповнішим у реалізації змісту каламбуру були переклади В. Корнієнко, В. Панченка, О. Корецька яким вдалося якнайкраще передати зміст оригінального каламбуру та його гумористичний ефект.

Гра слів як одна з основних проблем відтворення художнього тексту, його гумористичного ефекту потребує подальшого детального вивчення з літературної, прагмалінгвістичної та особливо перекладацької точок зору. Також варто у подальшому вивчити засоби і прийоми відтворення у перекладі не тільки каламбуру, а також інших компонентів передачі гумористичного та сатиричного у художньому тексті.

Література

1. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 352 с.
2. Керролл Л. Аліса в країні чудес / Л. Керролл ; [пер. з англ. О. Корецька, С. Суліма]. – Х. : Книжковий клуб, 2013. – 160 с.
3. Керролл Л. Аліса в Країні Чудес / Л. Керролл ; [пер. з англ. В. Корнієнко]. – К. : [б. в.], 2001. – 209 с.
4. Керролл Л. Аліса в країні чудес / Л. Керролл ; [пер. з англ. В. Панченка]. – К. : Махаон-Україна, 2007. – 160 с.

5. Комиссаров В.Н. Теория перевода : (Лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 147 с.

6. Carroll L. Alice's Adventures in Wonderland / L. Carroll. – L. : Penguin Books Ltd, 1994. – 186 p.

*Статтю рекомендовано до друку
кандидатом педагогічних наук, доцентом
кафедри практики іноземного мовлення
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
Швець Т.А.*

Стаття надійшла до редакції 19 лютого 2015 року

УДК 291.12/138

Людмила Вороновська
(м. Черкаси, Україна)

УНІВЕРСАЛЬНІ ТА СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

У статті систематизовано та охарактеризовано існуючі в лінгвістиці підходи до визначення поняття дискурсу, зокрема з'ясовано специфічні властивості окремих його типів. Порівняно з текстом, розуміння якого пов'язане передусім із лінгвістичними категоріями, дискурс – поняття більш різнопланове, воно ширше й глобальніше корелює з категоріями логіки, психології, філософії і спрямоване на людину, її досвід, знання, інтелектуальний рівень, спосіб вираження знань про навколишній світ. Оскільки будь-який текст містить компоненти, функція яких полягає в його смислового і комунікативно-прагматичному дешифруванні (інакше, дискурсивізації), текст розглядається у статті як центральна ланка дискурсу.

Ключові слова: дискурс, текст, мовлення, висловлювання, дискурсивізація, комунікативна сфера, мовленнєва діяльність, стиль мовного спілкування, зразок мовної поведінки.